

Диякон Олександр МОНИЧ

ДІЯЛЬНІСТЬ МАРАМОРОШСЬКОГО СВЯТИТЕЛЯ ІОСИФА (СТОЙКИ)

Одним із найвідоміших сповідників Православної Церкви на Закарпатті у XVIII ст. був прославлений 9 вересня 2003 р. Румунською Православною Церквою як сповідник Православ'я єпископ Іосиф (Стойка) (1690-1711)¹.

Єпископ Іосиф (Стойка) був пострижеником Угольського монастиря і наступником єпископа Мефодія². Походив єпископ Іосиф, так само, як і Іоанікій (Зейкан) із місцевого дворянства³. Можливо не був строгого монашого життя, хоча його і неможна звинуватити в безморальності⁴. Отець Степан Пап пише, що Іосиф Стойка був «священик лібертин-свобідний, родом із Чумальова, що біля Хуста, де був парохом. Звідти перейшов до Бичкова, де померла його дружина і він вступив до Угольського монастиря»⁵. Думку про походження Іосифа (Стойки) з Чумалева розділяє і архімандрит Василій (Пронін). Останній приводить спогади протоієрея Михайла Розмана, який розповідав, що в селі Чумалево, при розбиранні однієї старої хати у 1910-1912 рр. знайшли на геренді (балці), запис, що там жив єпископ Стойка, служив в Углі та в Драгові⁶.

Відомо, що життя єпископа було безпосередньо пов'язане з Грушівським та Угольським монастирями. При ньому в кінці XVII ст. була зруйнована Грушівська обитель.

Владика носив особливий титул, який свідчив про давню патріаршу ставропігію Грушівського монастиря: «Іосиф Стойка милостию Божією архієпископ православный Мараморишский, экзарха ставропигии патриарше от Царьграда Новаго Рима, администратор митрополии Белградской Седмиграда и всей православии во странах Угорских»⁷. Трохи видозмінений титул єпископа Іосифа подають: отець Іоанн Дулишкович, М. Лучкай та А. Пекар. Зокрема, перший автор наводить такий титул Іосифа: «Іосифъ Стойка, Божією милостию єпископ православный марамор екзарха Ставропигіи патріарх Цареграда новаго Рима администратор митрополии Белградскія Семиграда и всей православной Церкви во странах Угорских и прочее»⁸. У М. Лучкая титул Стойки фігурує наступним чином: «Іосиф Стойка з Божої ласки і преосвященний єпископ Марамороський, екзарх патріаршої ставропігії Царгорода, адміністратор митрополії Белградської, Семиградської тощо»⁹. У А. Пекара Іосиф титулується, як: «Милістю Божою право-

славний єпископ Марамороський, ексарх царгородської патріаршої ставропігії, адміністратор митрополій Білгородської й Почаївської і пр. і пр.»¹⁰. Титули єпископа Іосифа зустрічаються і в ставленицьких грамотах від 13 травня 1695 р., 31 березня 1696 р., 2 липня 1704 р.¹¹.

Відомо, що єпископ Іосиф мав велику печатку, на якій було зображення архангела Михаїла і навколо надпис «Йосиф Стойка»¹².

На питання про те, де і ким був висвячений в єпископи Іосиф (Стойка), немає єдиної відповіді. Дослідники розходяться в своїх припущеннях. Михайло Лучкай вважає, що «Йосиф Стойка, невідомо ким і де був висвячений та призначений єпископом; він самовільно захопив церковні посади і звання»¹³. В. Фенич, о. Степан Пап та архімандрит Василій (Пронін) вважають, що Іосиф (Стойка), був призначений православною єпископом трансильванським князем Михайлом Апафі і єпископську хіротонію над ним звершив Сучавський православний митрополит Досифей¹⁴. Цей факт на допиті в квітні 1725 р., констатували і Мараморошські священники¹⁵. Підтвердженням законного вибрання і затвердження Трансильванським реформаторським керівництвом Стойки, як єпископа є прохання від 14 травня 1715 р. Марамороської столиці до реформаторської (Трансильванської) консисторії¹⁶.

У виборах єпископа Стойки брало участь не лише духовенство, але й світські лиця. За словами О.Л. Петрова, «вряд ли бы православное русское и румынское дворянство допустило устранение себя от участия в столь важном деле»¹⁷.

Стосовно дати висвячення Стойки теж є деякі розбіжності. За словами о. Степана Папа, останнє відбулося 15 березня 1692 р., після того, як Стойка був обраний на соборі православного духовенства Мараморощини¹⁸. Пронін вважає, що єпископська хіротонія могла бути звершена скоріше, зразу після того як єпископ Мефодій залишив Мукачівський монастир, а можливо й після його від'їзду в Польщу в 1690 р.¹⁹. В. Фенич вслід за О. Бараном, вважає що хіротонія Іосифа відбулася 15 квітня 1690 р.²⁰. О.Л. Петров вважав, що Іосиф Стойка став єпископом після смерті Мефодія (1693 р.), а, можливо, навіть і при його житті²¹.

Вперше підпис єпископа Іосифа (Стойки) зустрічається в 1693 р. на антимінсі із села Пилипця. Зокрема на антимінсі містився такий напис: «Олтарь рукодействень и благословень Іосифомъ Стойка, православнымъ єпископомъ Мараморошскимъ, Ексархою Ставропигіи патріаршеской, администраторомъ митрополіи Белградской Седмиграда и пр.»²².

Однак, за словами О.Л. Петрова у Пертрушевича є відомість, без вказівки джерела, що Стойка міг бути єпископом і раніше, можливо уже 1691 р.. На камені в храмі Пуциковського монастиря на Волині зображений «фундаторъ святія обители» пан Андрій Журавовський і

міститься напис про будівництво храму: «Зачатся року Божія 1687, со-вер. 1691». Згаданий храм проти волі Львівського єпископа Іосифа Шумлянського була посвячена Іосифом (Стойкою), єпископом із Марамороша, якого Андрій Жураковський під сильном ескортом супроводжував на Волинь до єпископа Жабокрицького²³.

Із раннього періоду правління єпископа Іосифа (Стойки) відомо, що він часто скликав собори благочинних (протопопів), на яких розбиралися церковні справи. Такі собори відбулися в 1698, 1699, 1704 рр. Із цього можна зробити висновок, що форма управління єпископа єпархією була соборна. Суперечки і незгоди між віруючими виносилися на вирішення собору під керівництвом єпископа і в присутності протоієрів²⁴.

Зовсім іншої думки про правління єпископа Іосифа Ю. Жаткович та М. Лучкай. Останній вважає, що «мандрівний єпископ» не був наділений ніякими єпископськими правами і без жодного страху роздавав посади, давав розлучення, благословляв звершувати богослужіння Требушанським пресвітерам двоєженцям Ігнатію та Миколаю і т.д. Автор приводить декілька документів, які про це свідчать²⁵.

Як і всі Мараморошські єпископи, Іосиф (Стойка) деякий час проживав у Грушівському, Угольському, та Кричевському монастирі. Збереглися відомості про те, що проживав єпископ Іосиф і в Чумалеві. Під час відвідування парохій єпископом Маниїлом Ольшавським (1743-1767) люди навіть називають Стойку єпископом Чумалевським²⁶.

Те, що єпископ Іосиф деякий час жив в Грушівському монастирі, є безперечним. За словами А. Кралицького в 1693 або 1690 р. у Грушівському монастирі був навіть напечатаний Антиминс єпископа Стойки²⁷. На думку архім. Василя, після зруйнування Грушівської обителі в кінці XVII ст. єпископ Іосиф мав декілька резиденцій: с. Чумалево, монастир в Дюлештах (Дюлафалва), Хуст, монастир в Углі та інші²⁸.

Цікавим і неординарним в житті єпископа Стойки є епізод висвячення ним Луцького православного єпископа Димитрія (в монашество Діонісія) Жабокрицького та освячення ним на Волині храму Пуциковського монастиря²⁹. Справа в тому, що після смерті в 1695 р. Луцького єпископа Іосифа (Шумлянського), який прийняв унію, на православно-го єпископа духовенство вибрало вченого Луцького писара Димитрія Жабокрицького. Незважаючи на те, що Жабокрицький був жонатий на вдові, він прагнув, щоб його висвятили з дозволу Московського патріархату, однак патріарх Адріан передав справу на вирішення до Константинополю. Час ішов, а справа так і не вирішувалася. Тоді цю хіротонію погодився звершити Іосиф (Стойка). За словами архім. Василя (Проніна), Іосиф (Стойка) «можливо титулюючись екзархом Константинопольського патріарха, вважав себе правоздатним вирішувати все

від імені патріарха»³⁰. Однак цього посвячення не признали ні уніати, ні православні. Згодом, у 1708 р. Жабокрицький був відправлений до ув'язнення.

За своє єпископське служіння єпископ Іосиф висвятив дуже багато священників, що звичайно було викликане тими обставинами, в яких опинилося Православ'я на Мараморошині. Так, в 1707 р. необхідність підтвердження в єпископи Іоанна Годемарського мотивувалася тим, що єпископ Стойка багатьох ієреїв рукополагає (так вже понад 60 ієреїв висвятив) і переводить громади на православ'я (16 громад к православию присоединил)³¹.

Під час правління Годемарського була зроблена спроба перевести Стойку в Мукачівський монастир, однак безуспішно. За словами Ю. Жатковича, «попытка сия не удалась, однако сильно взволновала, как царский, так и папский дворы»³². Архім. Василій (Пронін) вважає, що Ю. Жаткович явно перебільшує значення єпископа Стойки. Ця спроба всього-навсього полягала в тому, що два архідиякони були послані архимандритом Петронієм із Мукачівського монастиря, щоб призвати в нього Мараморошського єпископа Йосифа³³.

Виходячи з того, що Стойка був ставленником Трансильванського князя, який за своїм переконанням був протестантом, духовенство не завжди цьому раділо. Тому й не дивно, що Стойку не всі сприймали за єпископа, а духовенство постійно звинувачувало його в тому, що він веде єпархію до кальвінізму³⁴. Однак, спочатку мараморошське духовенство прийняло Стойку за єпископа з умовою, що він буде «рядити єпархією при допомозі єпархіального синоду»³⁵. Проте, за словами А. Пекара, «Стойка погордив єпархіальним синодом і тоді, як духовенство тяготило до унії, він почав схилитися на бік протестантів»³⁶. Тому й не дивно, що з часом між православним кліром і єпископом почали виникати сутички і непорозуміння. Предмет цих непорозумінь був один – прийняття унії з Римом. Коли на єпископа почали «тиснути» Стойка в боротьбі проти унії з Римом, заключив унію з кальвіністами в 1694 р.³⁷ На думку дослідників, це була єдина православно-кальвіністська унія в церковній історії Східної Європи³⁸.

В 1701 р. єпископ був викликаний у Вєну. Там йому запропонували перейти в унію з Римом, від чого єпископ, як видно, відмовився³⁹.

Після того, як єпископ не отримав обіцяних привілеїв від Кальвіністської Церкви в Семигороді, «у 1705 році Стойка був скинений єпархіальним синодом з владицтва й переданий до слідчої в'язниці в Хустському замку. На основі судового слідства наступного року єпископа Стойку звільнили з управи єпархією, а його маєтки сконфіскував комітат»⁴⁰.

На місце Стойки був обраний румунський священник Іов Цірка, однак через «п'янство й негідне поводження» Цірку зняли⁴¹.

У 1710 р. адміністрацію єпархії знову передали єпископу Іосифу. «Духовенство прийняло Стойку з умовою, що князь Раковій затвердить його на владичому престолі»⁴².

В той самий час князь Франц II Ракоці підняв повстання проти Габсбургів. Під час повстання на Стойку посипалися звинувачення в аморальному житті. Ракоці наказав капітану Хустського замку провести розслідування. Частина вірних, переважно румун Марамороша протестували проти цього⁴³.

Єпископ часто писав розпорядження і грамоти на румунській мові. В цьому можна бачити вплив кальвінізму, який вимагав використання народної мови. Під час правління Ракоці, Стойка був вимушений обмежувати свою діяльність⁴⁴.

Останній раз ім'я єпископа Іосифа згадується в 1711 р.⁴⁵

З огляду на те, що сповідницька діяльність святителя Іосифа припадає на складні для Православ'я часи впровадження та насадження Ужгородської унії 1646 р., його особистість заслуговує окремої науково-дослідницької уваги.

На даний час окремих праць на українській мові, присвячених діяльності святителя, немає. У цій замітці зроблена спроба зібрання найбільш повного варіанту життя та діяльності святителя Іосифа (Стойки), яке існує на сьогоднішній день у Закарпатській історіографії. Однак і ці крупиці не дозволяють нам зробити широкі об'єктивні висновки про діяльність Мараморошського святителя.

Сподіваємося, що в майбутньому історичні пошуки та тісніші зв'язки з Румунською та Молдавською Православним Церквами принесуть нові матеріали та дозволять більш глибоко описати діяльність вказаного владики та зробити значні доповнення до його біографії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дулишкович Іоанн, отець. Историческія черты Угро-Русскихъ. Т. III. Унгар, 1875-1877.
2. Жаткович Ю. Епископы Мараморошские // Листок. № 22. 15 ноября. Год VII.
3. Кралицкий А. Следы книгопечатания монастыря Грушевского // Научный сборник Галицко-русской Матицы. Вып. II. Львов, 1865.
4. Кралицкий А. Список монастырей чина св. Василия Великого // Научный сборник Галицко-русской Матицы. Вып. I. Львов, 1865.
5. Лучкай М. Історія Карпатських русинів. Historia Carpato-Ruthenorum. Т. III. Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 2000-2002.

6. *Недзельский Е.* Очерк карпаторусской литературы. Ужгород, 1923.
7. *Пап Степан, отець.* Історія Закарпаття. Т. II. Івано-Франківськ: Видавництво «Нова Зоря», 2002.
8. *Пекар Атанасій, ЧСВВ.* Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. I. Рим; Львів: Видавництво Отців Василян «Місіонер», 1997.
9. *Петров А.* «Старая вера» и унія въ XVII–XVIII вв. Пояснительная записка // Матеріали для історії Угорської Руси. Т. II. СПб., 1906.
10. *Пронин Василий, архимандрит.* История Православной Церкви на Закарпатье. Свято-Николаевский Мукачевский монастырь: ОРП «Філокаліа», 2005.
11. *Фенич В.* До питання про історію взаємовідносин між єпископами Мукачєва і Марамороськими православними центрами // Румунсько–українські відносини: історія і сучасність. Satu Mare, 1999.
12. *Фенич В.* Церква на Закарпатті (середина XVII – початок XVIII ст.) // «Молодь України» (Наукові записки молодих вчених Ужгородського державного університету). Т. III. Ужгород, 1994.
13. *Филип Дорофей, митрополит Пражский и всея Чехословакии.* Насильственное введение унии в Закарпатье 1646-1649 гг., борьба с нею и ее ликвидация в 1949 году; развитие Православной Церкви до сего дня в Закарпатье. Диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия Ленинградской Духовной Академии. Пряшев, 1964. (Машинопись).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Пронин Василий, архимандрит.* История Православной Церкви на Закарпатье. Свято-Николаевский Мукачевский монастырь: ОРП «Філокаліа», 2005. С. 252.
2. Див.: *Недзельский Е.* Очерк карпаторусской литературы. Ужгород, 1923. С. 45; *Пронин Василий, архим.* Указ. соч. С. 253; *Петров А.* «Старая вера» и унія въ XVII–XVIII вв. Пояснительная записка // Матеріали для історії Угорської Руси. Т. II. СПб., 1906. С. 33.
3. *Петров А.* Указ. соч. Т. II. С. 36.
4. *Пронин Василий, архим.* Указ. соч. С. 253.
5. *Пап Степан, отець.* Історія Закарпаття. Т. II. Івано-Франківськ: Видавництво «Нова Зоря», 2002. С. 235.
6. *Пронин Василий, архим.* Указ. соч. Т. II. С. 253 – 254.
7. *Петров А.* Указ. соч. С. 34; *Пронин Василий, архим.* Указ. соч. С. 254.
8. *Дулишкович Іоанн, отець.* Историческія черты Угро-Русскихъ. Т. III. Унгар, 1875-1877. С. 28.
9. *Лучкай М.* Історія Карпатських русинів. Historia Carpato-Ruthenorum. Т. III. Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 2000-2002. С. 133.
10. *Пекар Атанасій.* Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. I. Рим; Львів: Видавництво Отців Василян «Місіонер», 1997. С. 70.
11. *Петров А.* Указ. соч. Т. II. С. 34.
12. Див.: *Лучкай М.* Вказана праця. С. 133; *Пронин Василий, архим.* Указ. соч. С. 255.
13. *Лучкай М.* Вказана праця. С. 133.

14. Див.: *Фенич В.* До питання про історію взаємовідносин між єпископами Мукачеве і Марамороськими православними центрами // Румунсько-українські відносини: історія і сучасність. Satu Mare, 1999. С. 190; *Пап Степан о.* Вказана праця. С. 235; *Пронин Василь, архим.* Указ. соч. С. 253.

15. *Дулишкович Іоанн, о.* Указ. соч. С. 63 - 73; *Петров А.* Указ. соч. Т. II. С. 34.

16. *Петров А.* Указ. соч. Т. I. С. 22; *Петров А.* Указ. соч. Т. II. С. 34.

17. *Петров А.* Указ. соч. Т. II. С. 36.

18. *Пап Степан о.* Вказана праця. С. 235.

19. *Пронин Василь, архим.* Указ. соч. С. 253.

20. *Фенич В.* Вказана праця. С. 190.

21. *Петров А.* Указ. соч. Т. II. С. 33.

22. Там же.

23. *Петров А.* Указ. соч. Т. II. С. 33 - 34.

24. *Пекар Атанасій, ЧСВВ.* Вказана праця. С. 70; *Пронин Василь, архим.* Указ. соч. С. 253.

25. Див.: *Лучкай М.* Вказана праця. С. 133 - 134; *Жаткович Ю.* Єпископи Марамороськіе // Листок. № 22. 15 ноября. Год VII. С. 256.

26. *Пронин Василь, архим.* Указ. соч. С. 254 - 255.

27. *Кралицкий А.* Следы книгопечатания монастыря Грушевского // Научный сборник Галицко-русской Матицы. Вып. II. Львов, 1865. С. 111-114; Див. також, його ж: Список монастырей чина св. Василия Великого // Научный сборник Галицко-русской Матицы. Вып. I. Львов, 1865. С. 52.

28. *Пронин Василь, архим.* Указ. соч. С. 256.

29. *Филип Дорофей, митрополит Пражский и всея Чехословакии.* Насильственное введение унии в Закарпатье 1646-1649 гг., борьба с нею и ее ликвидация в 1949 году; развитие Православной Церкви до сего дня в Закарпатье. Диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия Ленинградской Духовной Академии. Пряшев, 1964. (Машинопись). С. 75.

30. *Пронин Василь, архим.* Указ. соч. С. 255.

31. *Пронин Василь, архим.* Указ. соч. С. 256.

32. *Жаткович Ю.* Вказана праця. С. 183.

33. *Пронин Василь, архим.* Указ. соч. С. 256.

34. *Пап Степан о.* Вказана праця. С. 235.

35. *Пекар Атанасій, ЧСВВ.* Вказана праця. Т. I. С. 70.

36. Там само.

37. *Фенич В.* Вказана праця. С. 190.

38. *Фенич В.* Вказана праця. С. 190; його ж: Церква на Закарпатті (середина XVII – початок XVIII ст.) // «Молодь України» (Наукові записки молодих вчених Ужгородського державного університету). Т. III. Ужгород, 1994. С. 30 - 44.

39. *Пронин Василь, архим.* Указ. соч. С. 257.

40. *Пекар Атанасій, ЧСВВ.* Вказана праця. Т. I. С. 70.

41. Там само.

42. Там само.

43. *Дулишкович Іоанн, о.* Указ. соч. С. 61-76.

44. *Пронин Василь, архим.* Указ. соч. С. 257.

45. *Дулишкович Іоанн, о.* Указ. соч. С. 28.